

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Швець Д. В., Кісіль З. Р.

Стаття присвячена аналізу соціально-психологічних аспектів детермінант виникнення феномену професійної деформації поліцейських. Зазначено, що феномен професійної деформації поліцейського представляє собою кардинальні зміни його особистісних якостей у контексті реалізації професійних завдань. До детермінант, які зумовлені своєрідністю професійної діяльності правоохоронних органів та спричиняють появу професійної деформації, слушно віднести: деталізоване правове регулювання професійної діяльності; присутність значних владних компетенцій відносно об'єктів професійної діяльності; професійну внутрішню корпоративність; підвищений ступінь відповідальності за наслідки власної професійної діяльності; психологічні та фізичні перенапруження; ризиконебезпечність та екстремальність їхньої діяльності; організаційні чинники; потреба у контексті реалізації професійних завдань повсякчас взаємодіяти із деліквентами; брак відповідного психологічного супроводження у професійній діяльності.

У статті зазначено, що професійна деформація правоохоронців чинить вкрай негативний вплив не лише на їхню професійну царину, але і на моральну, когнітивну, емоційну і мотиваційну. Професійна деформація, зрештою, спричиняє зростання кількості порушень поліцейськими службової дисципліни і законності, заподіює невинуватій шкоди власне службовим інтересам, призводить до небажаних оцінок та суджень оточуючих стосовно діяльності правоохоронних органів, чинить негативний вплив на авторитет та імідж поліції, суперечить вимогам професійної етики співробітників Національної поліції України.

Ключові слова: феномен, професійна деформація, ризиконебезпечність та екстремальність професійної діяльності, психологічні перенавантаження, психологічний супровід.

Shvets D. V., Kisil Z. R. Professional deformation of employees of the national police of Ukraine: legal and psychological dimension

The article is devoted to the analysis of socio-psychological aspects of the determinants of the phenomenon of professional deformation of police officers. It is noted that the phenomenon of professional deformation of a policeman posits radical changes in his

personal qualities in the context of the implementation of professional tasks. Determinants that are determined by the peculiarity of the professional activity of law enforcement agencies and cause the phenomenon of professional deformation include: detailed legal regulation professional activity; the presence of significant power competences in relation to objects of professional activity; professional internal corporatism; an increased degree of responsibility for the consequences of one's own professional activity; psychological and physical overstrain; the riskiness and extremity of their activities; organizational factors; the need to constantly interact with delinquents in the context of the implementation of professional tasks; lack of appropriate psychological support in professional activities.

The article states that the professional deformation of law enforcement officers has an extremely negative impact not only on their professional sphere, but also on the moral, cognitive, emotional and motivational sphere. Professional deformation, ultimately, causes an increase in the number of violations of official discipline and legality by police officers, causes irreparable damage to official interests, leads to undesirable evaluations and judgments of others regarding the activities of law enforcement agencies, has a negative impact on authority and image, contradicts the requirements of professional ethics of employees of the National Police of Ukraine.

Key words: phenomenon, professional deformation, riskiness and extremity of professional activity, psychological overload, psychological support.

Постановка проблеми та її актуальність. Професійна діяльність є, апіорі, неодмінним із елементів життя особистості, головним чинником її формування й розвитку як члена суспільства та власне особистості. Реалізація професійної діяльності поряд із головним позитивним ефектом досить часто спричиняє настання і побічних наслідків. «...Одним з них є професійна деформація, яка об'єктивно являє собою не фатальну, але реально ймовірну витрату, так би мовити, тіньову сторону професії». Суб'єктивно - це данина, яку

непомітно для себе сплачує людина за надмірну спеціалізацію, невгамовне захоплення діяльністю, максимальний рівень домагань. Професійна деформація може виникнути внаслідок будь-якої діяльності. Але найчастіше, як свідчать дослідження, вона вражає представників професій на кшталт «людина-людина»: педагогів, акторів, працівників сфери обслуговування, юристів [1].

Враховуючи певну специфіку професійної діяльності Національної поліції України, повсякчас має місце виникнення небажаних видозмін власне у системі духовних цінностей, у їхньому світосприйнятті та психічному становищі. У зазначеному сенсі небезпека професійної деформації працівника Національної поліції України полягає не лише у тому, що він втрачає духовні, моральні, етичні, правові, а згодом й ділові характеристики, але і у тому, що його власні дії та менталітет спричиняють небажані соціальні наслідки у взаєминах між правоохоронними органами та населенням, у взаєминах у колективі. Морально-професійна деформація досить часто є причиною вчинення працівниками поліції деліктних дій, порушення конституційних прав особи та громадянина, що, зі свого боку, спричиняє нехтування принципів діяльності поліції, які задекларовані у Законі України «Про Національну поліцію» [2].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У царині юридичної психології проблеми професійної деформації працівників Національної поліції України позиціоновано у низці наукових розвідок учених-поліцейців, а саме: Д. Александрова, О. Бандурки, В. Барка, Н. Бобро, В. Болотової, О. Землянської, З. Кісіль, І. Клименко, О. Кудерміної, В. Лапшиної, Т. Малкової, В. Медведєва, Л. Мороз, І. Охріменко, О. Тімченка, О. Цільмак, Д. Швеця, Г. Яворської та ін.

Мета статті - проаналізувати детермінанти виникнення професійної деформації у працівників Національної поліції України.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність правоохоронців належить до кшталту професій «людина-людина», особливими властивостями котрої є значний рівень стресогенності, значне підлаштовування власних якостей до задекларованих вимог професійної діяльності, підвищений ступінь як фізичного, так і психоемоційного напруження, що й спричиняє виникнення професійної деформації, ознаки якої з часом позиціонуються в контексті поведінки особистості у професійній діяльності й комунікації з найближчим оточенням [3; 4].

Більшість учених-поліцейців вважають, що явище професійної деформації є результатом невідповідності особи задекларованим професійним нормам, утворення жорстоких професійних стереотипів, трансформування професійної ролі на кшталт позаслужбових взаємовідносин або впливу професійних особливостей їх діяльності [5; 6].

Ю. Александров вважає, що професійна деформація-це «...результат невідповідності людини суспільній професійній нормі, появи жорстких професійних стереотипів, перенесення професійної ролі до сфери позаслужбових стосунків або впливу специфіки службової діяльності» [7].

Розмірковуючи над причинами виникнення професійної деформації,

М. Савчин зазначає, що однією із причин деформації є існуючі зміни саме у психоемоційній царині. До найбільш поширених змін у функціонуванні психоемоційної царини серед співробітників поліції М. Савчин відносить: «...недостатньо компенсована тривога, знижений фон настрою, негативне ставлення до життя, емоційний дискомфорт і фрустрація потреби у соціальному визнанні, любові і самореалізації. Доволі часто працівникам органів внутрішніх справ притаманний підвищений рівень тривожності, репресивності. Негативно позначаються на службовій діяльності і впливають на стереотип професійної поведінки дисфункційні наслідки емоційного вигорання. Так, домінуючими симптомами фази резистенції є неадекватне вибіркоче емоційне реагування і редукація професійних обов'язків. Безумовно, це яскраве підтвердження прояву професійної деформації, що проявляється в послабленні вимогливості до себе, до виконання своїх службових обов'язків» [8].

А. Куруч під феноменом професійної деформації пропонує вважати «...викривлення особистих якостей, результатів професійної діяльності працівників, їх службових та позаслужбових відносин у колективі у негативний бік під впливом умов і досвіду служби» [9].

Слушною є думка О. Синєокого, який вважає, що феномену професійної деформації публічних фахів є притаманним «...епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний характер; може проявлятися у професійному жаргоні, манерах поведінки, навіть у фізичному вигляді» [10].

Професійна деформація працівників Національної поліції України є феноменом, котрий реально існує й спричиняє неабияку шкоду усій правоохоронній діяльності, практичних, усуваючи від здійснення професійних завдань тих правоохоронців, які фактично потрапили під її руйнівний вплив.

Нині поміж ученими-поліцейцями відносно детермінант розвію феномену професійної деформації має місце наукова дискусія та різночитання. Так, на думку В. Медведєва, професійна деформація працівників поліції є існуючою і подеколи повсякчасною даниною, котру він сплачує за високий щабель дезидерату, пристрасне захоплення своєю професійною діяльністю.

В. Медведєв дійшов висновку, що «...професійна деформація є комплексом своєрідних, взаємопов'язаних змін окремих якостей і особистості в цілому, що виникають внаслідок виконання правоохоронних функцій. При цьому спостерігаються відмінності в інтенсивності впливу специфіки діяльності на розвиток професійної деформації у різних службах. Зокрема, найбільш інтенсивний негативний вплив спостерігається в карному розшуку, середній ступінь інтенсивності - в патрульно-постовій службі і слідстві, а низький ступінь інтенсивності - в паспортній і кадровій службах» [11].

В. Медведєв вважає, що евентуальність утворення професійної деформації у працівників поліції прямопропорційно залежить від тривалості їх служби: «...до 5 років служби - незначна ймовірність; від 6 до 10 років служби - середня ймовірність; від 11 до 15 років - висока та дуже висока ймовірність виникнення глибинного рівня професійної деформації; понад 15 років служби - ймовірність дуже висока» [12]. На думку ученого, професійна деформація має «...початковий, середній, глибинний рівні, кожен з яких у динаміці має три стадії (утворення, в цілому утворена, повністю утворена)» [12].

Проводячи аналіз детермінант виникнення феномену професійної деформації, О. Бандурка зазначає, що «...працівники поліції піддаються безупинному впливу негативних моральних факторів, які виявляються в поведінці правопорушників, злочинців та інших осіб, з якими їм доводиться мати справу в процесі службової діяльності. Тут загрозливою є можливість «звикнути» до зла, стати вкрай підозрілим, душевно зачерствіти, що може у кінцевому рахунку призвести до професійної деформації (перекручування), до чого, в першу чергу, схильні працівники міліції, які не отримали необхідного морального виховання, не володіють у достатній мірі загальною правовою культурою, у яких відсутні або слабко виражені позитивні морально-професійні якості. Усвідомлення працівником міліції своєї влади призводить до того, що він без потреби використовує засоби примусу, вважаючи, що пояснювати, аргументувати що-небудь громадянам, коректно з ними

поводитися - означає применшувати свій авторитет представника влади. Специфіка діяльності працівників органів внутрішніх справ така, що їм доводиться мати справу з негативними сторонами життя, піддаватися впливу чужої їм моралі, працювати в екстремальних умовах з великим морально-психологічним і фізичним навантаженням. Це інколи призводить до професійної деформації окремих працівників, яка виступає, по суті, і моральною деформацією» [13].

В. Боднар до чинників професійної деформації, які спричиняють вчинення деліктів поліцейськими, відносить: «...формально-бюрократичні методи керівництва (зарозумілість, брутальність, чванливість, бездушне ставлення до підлеглих) (58,3% опитаних); «втому» від виконання службових обов'язків, що породжує байдужість до інтересів служби (52,3%); пріоритетну орієнтацію в колективі на «антицінності» (наприклад, додатковий заробіток понад усе) (49,6%); попускання порушень службової дисципліни й фактів невиконання службового обов'язку (45,7%); формування подвійної моралі (для «своїх» і «чужих») (35,6%); грубі порушення Правил дорожнього руху, що не викликані службовою необхідністю, дисципліни, а також побутове пияцтво (32,9%); формування атмосфери кругової поруки (35,6%); нерозбірливість у засобах («щоб досягти мети - всі засоби гарні») (32,1%); формалізм в оформленні документації (34,7%); культивування керівництвом нашіптування й виказування (29,3%); психологічно конфліктну атмосферу в колективі як постійну норму службових відносин (14,4%); психологічну меншовартість окремих працівників через невміння адаптуватися до морального клімату, небажання наслідувати традиції і дотримуватись поведінкових норм службового колективу (11,4%)» [14].

Поліцейські в контексті своєї професійної діяльності незмінно здійснюють взаємодію з людьми, котрі до них звертаються за професійною допомогою. Осмислення правоохоронцями вагомості усіх прийнятих ними особистих рішень та розуміння їх евентуальних негативних наслідків викликають у них стан психоемоційної напруги і тривоги. Слушною є позиція Н. Дубінчук, І. Салій, Ю. Бойко-Бузиль, які зазначають, що «...через війну ступінь відповідальності співробітника поліції та навантаження у праці зростають, що створює передумови на формування показників професійно деформованої особистості» [15].

В. Марковський до організаційних чинників виникнення професійної деформації у поліцейських відносить «...наявність невизначених

рольових обов'язків та відсутність точних посадових інструкцій. Нечіткий перелік службових функцій ставить співробітників у вразливу позицію. Якщо вони не втручаються в ситуацію, це може бути розцінено як бездіяльність. Якщо ж вони виявляють ініціативу, це іноді розуміється як перевищення повноважень» [16].

Аналіз наукових розвідок стосовно досліджуваного феномену надає нам можливість висунути про те, що розвиток професійної деформації спричиняють зовнішні та внутрішні детермінанти:

1) у царині професійної діяльності - повсякчасна комунікація з різноманітними категоріями громадян, зокрема, з деліквентами; потреба у вирішенні завдань превенції деліктів тощо;

2) у внутрішньо-системній взаємодії- комунікація з керівництвом та товаришами по службі; колективне здійснення професійних завдань тощо;

3) у специфічних особливостях професійної діяльності: деталізована правова регламентація професійної діяльності; застосування владних повноважень щодо об'єктів професійної діяльності, що подеколи виявляється у їх зловживанні чи невмотивованому використанні; корпоративність у професійній діяльності, що спричиняє психологічну відокремленість поліцейських чи їхнє відчуження від соціуму; високий рівень особистої відповідальності за наслідки власної діяльності; уненормований графік служби, брак часу для відпочинку, що спричиняє постійне психічне та фізичне напруження; ризиконебезпечний напрям професійної діяльності; повсякчасний оправданий та неоправданий ризик; неспроможність передбачити розвиток подій; невизначеність чи недостатність інформації стосовно діяльності кримінальних угруповань; існуючі погрози зі сторони злочинців; потреба у контексті реалізації професійних завдань комунікувати з деліквентами, що призводить до прийняття ними частини кримінальної субкультури тощо;

4) в індивідуальних та особистісних властивостях поліцейських: не відповідний до індивідуально-особистісних потенцій правоохоронця ступінь домагань та завищені сподівання; низький рівень професійної підготовленості щодо здійснення професійних завдань; характерологічний взаємозв'язок певних професійно значимих властивостей особистості поліцейського; професійні вміння й практичні навички, які позиціонуються власне у професійній практиці; наявні усталені професійні установки; соціальна та психологічна фрустрація особистості поліцейського, яка подеколи

позначається у антагоністичності, придатності до актів насильства, немилосердності, безжалісності під час комунікації з громадянами тощо; метаморфози мотивації професійної діяльності, котрі можуть виявлятися у цілковитій утраті зацікавленості до власної діяльності, зневірі у професії тощо;

5) соціальні та психологічні чинники: прийоми та методи керівництва підлеглими, які подеколи можуть позиціонуватися у гіпертрофованій авторитарності керівника та прерогативі власне жорсткого стилю та методу управління, нетактовного застосування керівником методів впливу на своїх підлеглих; несприятливий вплив близького оточення поза рамками службових взаємин; низький рівень довіри громадян стосовно діяльності правоохоронних органів, у результаті чого подеколи виникає професійне виснаження й вагання у потребі, значимості власної професії. Так, при звичаючись до умов оточуючого середовища, поліцейські прагнуть «гнучко адаптуватися», інколи не найкращим чином, у соціальні та економічні переміни, які позиціонуються ринковими взаємовідносинами. Зневіра у потенцію права як продуктивного засобу гармонізації громадських взаємовідносин виконує роль власне психологічного захисту в обставинах віддалення від завдань правоохоронної діяльності й переорієнтуванні низки поліцейських на досягненні особистого матеріального добробуту. Внаслідок зазначеної установки має місце деформація відношення до професійної діяльності, що, подеколи, стає остаточною передумовою, психологічним підґрунтям ендогенної «капітуляції» перед злочинністю, схвалення до вчинення дій, котрі заперечують правому становищу та моральному кшталту діяльності поліцейського.

Висновки. Феномен професійної деформації поліцейського представляє собою кардинальні переміни його особистісних якостей у контексті реалізації професійних завдань. До детермінант, які є зумовлені своєрідністю професійної діяльності правоохоронних органів та спричиняють появу професійної деформації, слушно віднести: деталізоване правове регулювання професійної діяльності; присутність значних владних компетенцій відносно об'єктів професійної діяльності; професійну внутрішню корпоративність; підвищений рівень відповідальності за наслідки власної професійної діяльності; психологічні та фізичні перенапруження; ризиконебезпечність та екстремальність їхньої діяльності; організаційні чинники; потреба у контексті реалізації професійних завдань повсякчас взаємодіяти із деліквентами;

брак відповідного психологічного супроводження у професійній діяльності.

Апріорі, що професійна деформація правоохоронців чинить вкрай негативний вплив не лише на їхню професійну царину, але і на моральну, когнітивну, емоційну і мотиваційну. Професійна деформація, зрештою, спричиняє зростання кількості порушень поліцейськими службової дисципліни і законності, заподіює невиправної шкоди власне службовим інтересам, призводить до небажаних оцінок та суджень оточуючих стосовно діяльності правоохоронних органів, чинить негативний вплив на авторитет та імідж поліції, суперечить вимогам професійної етики співробітників Національної поліції України.

Подальші наші наукові розвідки будуть спрямовані на ґрунтовний аналіз детермінант виникнення професійної деформації поліцейських, розроблення сучасного дієвого механізму запобігання та протидії їй.

Література

1. Серета В.В., Кісіль З.Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 848 с.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII/ Електронний режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

3. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Кісіль М. А. Теоретико-психологічні засади дослідження професійної деформації працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 2. С. 229-244. (Серія «Психологічна»). URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2561>

4. Ковальчук З.Я. Вплив особистісних властивостей на формування професійної деформації працівників ризиконебезпечних професій. *Психологія особистості*. 2018. Т. 9. № 1. doi: <https://doi.org/10.15330/ps.9.1.35-44>.

5. Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В.В. Юридико-психологічні засади дослідження професійної деформації працівників Національної поліції України. *Університетські наукові записки*, 2020, Том 19, № 1 (73), С. 238-252.

6. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичний та прикладний аспект). К.: НАВСУ, 1999. 310 с.

7. Александров Ю.В. Проблеми професіоналізації та професійної деформації співробітників орга-

нів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 323-328.

8. Савчин М.В. Професійна особистісна деформація співробітників органів внутрішніх справ та деякі шляхи її профілактики. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2005. № 2. С. 145-152.

9. Куруч А.В. Шляхи подолання професійної деформації співробітників системи МВС. *Честь і закон*. 2013. № 2 (45). С. 88-92.

10. Синєокий О.В. Індивідуальні умови професійної деформації особистості адвоката. *Форум права*. 2008. № 2. С. 425-431.

11. Медведєв В.С. Психологія професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ: дис. на здобуття наукового ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія»// *Київський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України*. К., 1999. 412 с.

12. Медведєв В. С. Юридико-психологічний зміст та особливості діяльності слідчого Національної поліції України. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3. Т. 2. С. 5-9. doi: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.3-2.1>.

13. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: навч. посібник. Харків: Вид-во НУВС, 2001. 220 с.

14. Боднар В.Є. Злочини у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України: теорія та практика протидії: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 332 с.

15. Дубінчук Н. В., Салій І. Ю., Бойко-Бузиль Ю. Ю. Основні чинники, які зумовлюють професійну деформацію співробітників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми захисту прав*. 2018. № 2. С. 266-269.

16. Поліцейська деонтологія: навчальний посібник / за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 316 с.

Швець Д. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
ректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Кісіль З. Р.,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
заступник директора
Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету
внутрішніх справ